MASCARA, MĂSCĂRI, MĂSCĂRICI. CÂTEVA DATE DE ISTORIE CULTURALĂ

Gh. CHIVU

1. În volumul intitulat *Istoria limbii române literare*, profesorii timişoreni Ştefan Munteanu şi Vasile D. Ţâra propuneau studenţilor şi apoi specialiştilor, în urmă cu mai multe decenii, o „privire generală" asupra evoluţiei limbii noastre de cultură[1], prima de acest fel din lingvistica românească. Ei cercetau pentru prima dată nu „limba şi stilul" scriitorilor sau textelor reprezentative pentru o anumită epocă[2], ci sistemul limbii literare, inclusiv variantele stilistice ale acesteia în devenirea lor istorică, urmărind efectul influenţei exercitate de „împrejurările istorico-sociale specifice epocilor studiate" asupra scrisului literar[3]. Cercetarea se întemeia, fapt şi el remarcabil pentru acel moment din dezvoltarea studiilor de limbă română literară, pe urmărirea „interferenţelor dintre factorul intern, «natural», de progres lingvistic, şi factorul extern, «impus» formelor de exprimare în vederea realizării ideii de unitate şi de perfecţionare a variantei cultivate a limbii" noastre[4].

Relaţia dintre influenţele externe, purtătoare manifeste ale ideii de modernizare prin simpla acceptare a unor modele culte, şi tendinţele conţinute în sistemul limbii, menite nu doar să asimileze împrumuturile, ci şi să permită stabilirea unui echilibru între vechi şi nou, absolut necesar pentru funcţionarea eficientă a oricărui instrument de promovare a culturii, are efecte deosebit de interesante în primul rând în cadrul vocabularului. Iar în câteva compartimente (câmpuri lexicale) ale acestuia, întâlnirea unor

[1] Volumul, apărut în 1978, s-a consacrat ca lucrare de referinţă în forma tipărită în anul 1983 (Ştefan Munteanu, Vasile D. Ţâra, *Istoria limbii române literare. Privire generală*, Ediţie revizuită şi adăugită, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti).

[2] Procedeul, dominant în lingvistica românească până în anii 80 ai veacului trecut, a fost ilustrat în primul rând de lucrarea lui Al. Rosetti, B. Cazacu şi Liviu Onu, *Istoria limbii române literare*, vol. I, *De la origini până la începutul secolului al XIX-lea*, Ediţia a doua, revăzută şi adăugită, Editura Minerva, Bucureşti, 1971. (Ediţia întâi, avându-i pe copertă numai pe Al. Rosetti şi B. Cazacu, a apărut la Bucureşti, în 1961.)

[3] Ştefan Munteanu, Vasile D. Ţâra, *op. cit.*, p. 3.

[4] *Ibidem.*

BDD-V329 © 2011 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 19:34:32 UTC)

diverse influenţe culte şi ierarhizarea funcţională a lexemelor este mediată, respectiv dictată nu de sistemul lingvistic, ci de tradiţia culturală internă şi de gradul de receptivitate impus de aceasta. Este, între alte exemple posibile, situaţia reflectată de cuvintele care numeau, până în primele decenii ale epocii moderne, spectacolul de teatru.

2. Într-o ipotetică istorie a teatrului românesc stabilită (şi ilustrată) cu mijloace lingvistice, cercetătorul ar trebui să pornească, de bună seamă, în inventarierea cuvintelor ilustrative, în decursul timpului, pentru acest domeniu de activitate culturală, de la numele instituţiei, *teatru*, şi al locului unde se desfăşoară spectacolul, *scena*, adăugând apoi numele *autorilor* producţiilor dramatice, pe acelea ale interpreţilor, *actori* de diverse feluri, în corelaţie directă cu tipul de *spectacol*, de reprezentaţie teatrală avut în vedere, şi, desigur, nelăsând deoparte, între altele, numele unui accesoriu, constant utilizat într-un anumit gen de reprezentaţii, anume *masca* (sau, în epocile mai vechi, *obrăzarul*).

Dificil de studiat în totalitate, prin identificarea tuturor consemnărilor care pot să ateste evoluţia cuvintelor ilustrative, în timp şi în spaţiu, în provinciile româneşti de la nord de Dunăre, în condiţiile în care atestările cuprinse în cel mai bogat inventar lexical de care dispune limba noastră, *Dicţionarul* tezaur al *limbii române*[5], republicat recent în ediţie integrală[6], sunt departe de a fi exhaustive, acest câmp lexical şi componentele sale pot pune în evidenţă nu numai calea, respectiv modul de pătrundere în cadrul culturii române a unor genuri şi specii dramatice, ci şi felul în care au receptat românii unele forme culturale de import. (Teatrul popular românesc, încărcat cu semnificaţii şi îndeplinind funcţii socio-culturale diferite de cel cult, a avut, comparativ cu acesta, altă structură, alt loc şi alte reguli de desfăşurare, alţi interpreţi şi alte accesorii.) Acest fel de receptare se reflectă în sensurile cu care au fost utilizate unele cuvinte din domeniu şi, în perspectivă diacronică, în evoluţia acestor semnificaţii, respectiv în ierarhizarea lexemelor corespunzătoare.

---

[5] Avem în vedere cele două serii ale marelui dicţionar academic, *Dicţionarul limbii române*, tom I-II, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1913-1949, numită de obicei *Dicţionarul Academiei*, şi a doua, elaborată după 1949, *Dicţionarul limbii române (DLR),* serie nouă, tom VI-XIII, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1965-2005. În anii 2006-2010 au fost tipărite, ca părţi ale seriei noi din DLR, şase volume din tomul I (consacrate literelor D şi E) şi alte trei destinate completării lacunelor din cele două serii amintite (consacrate literelor L, respectiv J, K şi Q).

[6] *Dicţionarul limbii române*, I-XIX, Ediţie anastatică după *Dicţionarul limbii române (DA)* şi *Dicţionarul limbii române (DLR)*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2010.

BDD-V329 © 2011 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 19:34:32 UTC)

3. Din inventarul numelor date în limba română spectacolului de teatru cult şi interpreţilor acestuia[7], în volumul consacrat literei *M*, primul tipărit din seria nouă a marelui dicţionar academic[8], găsim următoarele cuvinte, unele având astăzi sensuri aparent incompatibile cu câmpul conceptual menţionat: *masca*, *mascara*, *mascaradă*, *mascaragiu*, *mascarlâc*, *mascaroană*, *mască*, *măscară*, *măscăraci*, *măscăreală*, *măscăreţ*, *măscări* (ilustrat prin două verbe omonime: *măscări*[1] „a lua pe cineva în batjocură; a ocărî, a insulta; a pângări; a spune vorbe obscene”, respectiv *măscări*[2] „a se masca”), *măscărici*, *măscăricie*, *măscăriciune*, *măscărie*, *măscărire*, *măscărit* s. m., *măscăritură* şi *măscărnicie.*

Iată substantivele şi verbele înregistrate în scrieri ilustrative pentru limba română veche[9]:

mascara s. f. (< tc. *maskara*) – „batjocură, ocară”: *Pe toate de mascara covârşea.* Cantemir, Istoria ieroglifică; „faptă, vorbă, gest urât, obscen”: *Avea slobozenie a face mascarale.* Istoria Americăi, ms. mold., 1795.

mascaragiu s. m. (< *mascara* + suf. *-giu*) – „bufon, măscărici ”: *La trecătoare i s-au înecat un mascaragiu împărătesc ce avea, vrând să facă şagă pe apa Prutului.* N. Costin, Letopiseţ.

mascaroană s. f. (< gr. μασκαρόνομαι) – „mască”: *Era în cojoace de lup ... şi în cap cu multe feliuri de căciule făcute în chip de mascaroane*. Document 1715; *I-au fost chemat înlăuntru aşa, cu mascaroanele cum era*. Ibidem; „actor care poartă mască”: *Împăratul, de sus privind la mascaroane, au făcut haz.* Ibidem.

măscăraci s. m. (< *măscări* + suf. *-aci*) – „măscărici, actor”: *I-am trimis nişte miruri şi mulţi măscăraci, cântăreţi şi giucăuşi.* Şincai, Hronic.

măscăreţ s. m. (< *măscări* + suf. *-eţ*) – „măscărici, actor”: *Craiul au zis către măscăreţul, către cioful său.* Document 1830.

măscări vb. (< *mascara*) – „a lua pe cineva în batjocură; a ocărî, a insulta”: *Fu măscărit ca un menciunos.* Varlaam, Cazania; *Întâi eghiptenii măscăriia pe Amasis*. Herodot; *Navan, deaca să îmbătă, măscări pe împăratul David.* Cheia înţelesului; *Feciorii batjocoresc pe părinţii lor.* Neagoe, Învăţături; *Defăimatu-te-au şi te măscări.* Biblia de la Bucureşti; *Hameleonul ... despre şoim tare probozit şi măscărit vazindu-se.* Cantemir,

---

[7] Am selectat substantivele şi verbele, dar am lăsat deoparte adjectivele (de tipul *mascat, -ă*, *măscăreţ, -eaţă*, *măscăricesc, -ească*, *măscăricios, -oasă*, *măscăros, -oasă* sau *măscuit, -ă*).

[8] *Dicţionarul limbii române (DLR)*, serie nouă, tomul VI, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1965-1968.

[9] Dat fiind faptul că citatele au fost preluate din *Dicţionarul limbii române (DLR)*, am indicat în mod succint sursele, fără a alătura prezentului studiu o explicitare a acestora, cititorul interesat putându-le găsi în lista de izvoare a marelui Dicţionar academic. Pentru a face economie de spaţiu, notăm apoi sensurile cuvintelor unul după altul, fără a marca, precum într-o lucrare lexicografică, ierarhizarea semnificaţiilor.

BDD-V329 © 2011 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 19:34:32 UTC)

Istoria ieroglifică; „a înjosi, a pângări”: *Cine-şi măscăreşte legea ca noi?* Antim, Didahii; „a spune glume sau cuvinte obscene, măscări”: *Mă măscăresc, mă îmbăt, vorbesc cuvinte de ruşine.* Lexiconul de la Buda.

măscărici s. m. (< *măscări* + suf. *-ici*) – „persoană angajată la curţile domnilor şi boierilor pentru a-i distra prin gesturi şi glume (adesea necuviincioase); bufon”: *Brut să feace nebun de scăpă de moarte şi-l puse Tulie măscărici coconiloru-ş.* Moxa, Cronograf; *Să nu dai boieriile măscăricilor.* Neagoe, Învăţături; *Care popă ... să face măscărici şi vrăjitoriu.* Document 1675; *Chiemă împăratul pre nişte măscărici.* Floarea Darurilor 1680; *Nu se sătura ... de măscărici.* N. Costin, Letopiseţ; *Să facă veselii ... cu mulţi pehlivani măscărici.* Neculce, Letopiseţ; *Întrebară pe Fagotti, măscăriciul craiului Alboni.* Bertoldo 1799.

măscăricie s. f. (< *măscărici* + suf. *-ie*) – „meseria de măscărici”: *Să nu să îndemne iarăşi a face meşteşugul măscăriciei.* Document 1652.

măscăriciune s. f. (< *măscări* + suf. *-ciune*) – „vorbă, gest, purtare trivială; vorbă sau faptă hazlie”: *Cela ce va face niscare măscăriciuni ... ca un suduitoriu să va certa.* Pravila lui Vasile Lupu; *Bogdan-Vodă ... iubea glumele şi măscăriciuni.* N. Costin, Letopiseţ; „lucru neserios, batjocură”: *Învăţătura oştirii au schimbat-o în giocuri şi în măscăriciuni.* Cantemir, Hronicul; „obicei, practică nelegiuită”: *Aceasta măscăriciune de la slujitorii idolilor celor di demult s-au tras.* Document 1750.

măscărie s. f. (< *măscări* + suf. *-ie*) – „măscăriciune”: *De la inimă ies toate răutăţile ..., gânduri necurate de ucidere, de curvie, de hulă, de menciuni, de măscării.* Varlaam, Cazania; *Iubiia să auză glume şi măscării şi jocuri copilăreşti.* Ureche, Letopiseţ.

măscărit s. m. (< *măscări*) – „om mascat”: *După dânsul mergea alt măscărit cu falaga şi cu toiege.* Document 1715.

măscăriturâ s. f. (< *măscări* + suf. *-iturâ*) – „măscăriciune”: Budai-Deleanu, Lexicon românesc-nemţesc.

măscărnicie s. f. (< *măscărie*, prin analogie cu cuvinte precum *josnicie, făţărnicie* ş. a.) – „măscăriciune”: *Şi mergea şi Brut cu nuntaşii de veseliia cu măscărnicii pre cale.* Moxa, Cronograf; *Şi numai ce bea şi mânca cu alăute şi cu măscornicii şi mulţi ... ucise fără de vină.* Ibidem.

Nu am inclus în lista de mai sus, contrar atestării consemnate în *Dicţionarul limbii române*, ceea ce redactorii considerau a fi cea mai veche atestare a substantivului *mască*[10], deoarece trimiterea făcută la lexiconul numit în mod curent *Anonymus Caransebesiensis*, pe baza ediţiei publicate

[10] *Dicţionarul limbii române (DLR),* serie nouă, tomul VI, Litera *M*, s. v. *mască*. Vezi în acelaşi sens Gheorghe Chivu, Emanuela Buză, Alexandra Roman Moraru, *Dicţionarul împrumuturilor latino-romanice în limba română veche (1421-1760)*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1992, s. v.

BDD-V329 © 2011 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 19:34:32 UTC)

de Grigore Creţu în anul 1898[11] trebuie abandonată, în manuscris fiind consemnat, în realitate, sub forma grafică *mashė,* cuvântul *majă* „unitate de măsură pentru greutate”[12].

4. Parcurgerea exemplelor înseriate şi compararea lor cu lista de cuvinte utilizate pentru a denumi spectacolul de teatru şi interpreţii lui în limba română modernă pune în evidenţă în primul rând dispariţia din uz (sau absenţa semnalării în texte) a unor cuvinte precum: *mascaroană*, *mascaraci*, *măscăreţ*, *măscăricie*, *măscăriciune*, *măscărie*, *măscărit*, *măscărnicie,* de regulă derivate cu puţine atestări sau / şi adesea sinonime, care se dovedesc, astfel, a fi fost specifice limbii române vechi. Locul lor va fi luat în limba română modernă de împrumuturi greco-latine sau latino-romanice.

O comparare a semnificaţiilor cuvintelor aflate încă în uz cu sensurile înregistrate în textele vechi româneşti scoate apoi în evidenţă existenţa, aproape generală, a unei aşa-numite „degradări semantice”. *Mascara*, devenit *măscară*, şi *măscărici* au ieşit practic din uzul elevat al terminologiei teatrale, iar semnificaţiile negative, depărtate de sensul etimologic al cuvintelor, au atestări extrem de timpurii.

Va fi fost această situaţie relevantă pentru atitudinea oficială faţă de reprezentaţiile de bâlci şi faţă de comportamentul actorilor ambulanţi (cum par să indice utilizarea verbului *măscări* în *Cazania lui Varlaam* şi în *Didahiile* lui Antim Ivireanul, respectiv prezenţa lui *măscăriciune* în *Pravila lui Vasile Lupu*)? Ar pleda pentru această explicaţie „degradarea semantică” similară a altor trei cuvinte, ilustrative şi ele, în aceeaşi perioadă veche a culturii româneşti, pentru spectacolul de teatru ambulant, anume *caraghioz* (împrumut turcesc; literal „ochi negru”), sinonim perfect al lui *măscărici*, *caraghiozlâc,* utilizat cu sensul „bufonerie” până în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, respectiv *pehlivan* „personaj comic (acrobat, jongler, scamator, luptător) în reprezentaţiile de circ sau la serbările de curte”.

Sau spectatorul de rând, obişnuit cu teatrul tradiţional (cu măşti, respectiv de păpuşi), nu va fi receptat favorabil spectacolul de bâlci, în

---

[11] Gr. Creţu, ***Anonymus Caransebesiensis.*** *Cel mai vechi dicţionar al limbei române, după manuscriptul din Biblioteca Universităţii din Pesta*, în „Tinerimea română”, s. n., I, 1898, p. 320-380. Grigore Creţu a păstrat, de altfel, lecţiunea dată de B.P. Hasdeu, în 1891 (în textul publicat în „Revista pentru istorie, archeologie şi filologie”, VI, 1891, p. 1-48).

[12] Vezi detalii în ediţia pe care am consacrat-o textului, ***Dictionarium valachico-latinum***. *Primul dicţionar al limbii române*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2008, p. 100 (intrarea nr. 2492), 152 (nota privind intrarea 2492) şi 398 (facsimilul paginii 85 din manuscris).

BDD-V329 © 2011 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 19:34:32 UTC)

ciuda gesturilor şi a vorbelor triviale sau chiar obscene care ar fi trebuit, date fiind circumstanţele socio-culturale specifice, să îl atragă?

A doua explicaţie pare să fie susţinută de absenţa, în epoca veche, a sensurilor negative pentru *păpuşar*[13].

Dar acestei explicaţii trebuie sa i se adauge, la sfârşitul veacului al XVIII-lea, pătrunderea teatrului de tip occidental, care a marginalizat, din punct de vedere cultural, vechile reprezentaţii teatrale, venite, cu actori şi cu atitudini artistice specifice, în epoca influenţelor turcă şi neogreacă, din spaţiul fanariot.

În perioada anterioară, *teatru*, *comedie*, *traghedie*, respectiv *comicus*, *autor de traghedii*, prezente în scrisul autorilor savanţi (Dimitrie Cantemir) sau în lexicoanele cu bază limba latină (precum *Dictiones latinae cum valachica interpretatione* al lui Toedor Corbea), îşi păstrau statutul de împrumuturi savante cu utilizare livrescă.

[13] În mod surprinzător, cele mai vechi atestări pentru *păpuşar* aparţin, potrivit Dicţionarului Academiei (vezi *Dicţionarul limbii române (DLR),* serie nouă, tomul VIII, partea 1, Litera P, *p-păzui,* Editura Academiei Române, Bucureşti, 1972, s. v.), secolului al XIX-lea.

BDD-V329 © 2011 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 19:34:32 UTC)